

Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi

Ali ÖGE

1. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, alican_042@hotmail.com

Makale Bilgileri Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 26.10.2020

Kabul: 20.11.2020

Yayın: 31.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Kıraat İlmi,
Kur'an-ı Kerim,
Enbiyâ Sûresi,
Tefsir,
Anlam.

Kur'an-ı Kerim'in kelimelerindeki okunuş ihtilafları olarak genel olarak tanımlayabileceğimiz kıraat ilmi, tefsir, fıkıh, Arapça vb. ilimlerle ilişkilidir. Özellikle anlam boyutuna kazandırdığı zenginlik açısından bu ilişkinin en çok tefsir bilim dalıyla olduğu aşikârdır. Kıraat ilminin daha çok lafzî terennüm ve lehçelere bağlı ortaya çıkan usûl kısmıyla ilgili olan imâle, sıla, idğam gibi değişik fonetik uygulamalarının Kur'an kelimelerinde herhangi bir şekilde anlam farklılığına yol açtığı söylenemez. Bunların dışında kelime formlarındaki değişikliklerin yani ferşî farklılıkların anlama etkisi olduğu gibi hüküm açısından değişik görüşlerin ortaya çıkmasına tesir etmiştir. Farklı fıkıh mezheplerinin görüşlerine bu husus yansımıştır. Kur'an-ı Kerim'in 21. sûresi olan Enbiyâ Sûresi'ndeki âyetlerde bulunan bazı kelimelerde de bu farklılıklar göze çarpmaktadır. Daha çok kıraat imamlarından Hamza (ö. 156/773) ve kıraat râvilerinden Vers (ö. 197/812), Halef (ö. 229/844) ve Hallad'ın (ö. 220/835) bu farklılıkları okuyuşlarına yansıtıkları görülmektedir. Makalemizde Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinde bulunan bu değişik kıraat tercihlerinin anlama etkisinin ne ölçüde olduğu görülecektir. Böylece Enbiyâ Sûresi örneğiyle Kıraat ilminin İslamî ilimlere özellikle de tefsir ilmine katkısının boyutları belirlenmeye çalışılacaktır.

The Effect of Understanding the Farshi Recitation Differences in The Context of al-Anbiya Surah

Article Info

Article History

Received:26.10.2020

Accepted:20.11.2020

Published:31.12.2020

Keywords:

The Science of
Recitation,
The Holy Quran,
al-Anbiya Surah,
Tafsir,
Meaning.

Abstract

The science of Qiraat (recitation) as the different linguistic, lexical, phonetic, morphological and syntactical forms permitted with reciting the Quran has related to the other Islamic sciences like Tafsir, al-Fiqh, Arabic etc. It is obvious that this relationship is mostly with the science of tafsir, especially in terms of the richness it brings to the demension of meaning. It cannot be said that different phonetical applications like the imala, sila, idqam etc in the science of reciation cause any difference in meaning in the words of Quran, but the changes in the Word forms it called Farshi differences have an effect on understanding, as well as the emergences of different opinions in terms of the judgment. This is reflected in the views of different fiqh sects. These differences are also noticeable in some of the words in the verses in the Surah of al-Anbiya, the 21st surah of the Quran. It is seen that most in the recitations of the Qiraat Imam Hamza and recitation narrators Varsh, Halaf and Khallad. In our article we will try to show to what extent these different preferences in the verses of the Quran have an effect of understanding. On this occasion, we will try to determine the extent of the contribution of the science of Reciation to Islamic sciences, especially tafsir with the example of al-Anbiya Surah.

Atıf/Citation: Öge, Ali. "Enbiyâ Sûresi Bağlamında Ferşî Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50/50 (2020), 43-56.

DOI: <http://dx.doi.org/10.51121/ilafak.2020.3>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Kıraat kelimesi Arapça'da "k-r-e/قرأ" kökünden türemiş semâî (kâide dışı) bir mastardır. Daha çok "Okumak, tilâvet etmek, cem etmek" anlamlarında kullanılmaktadır.¹ İstilahta ise kıraat ilmi hakkında "Kur'an-ı Kerim'in kelimelerindeki edâ farklılıkları ve bu farklılıkları rivâyet edenlerine nisbet eden ilim"² veya "Kur'an-ı Kerim okunuşundaki farklılıklar ve bu farklılıkları bildiren imam ve râvilerin ittifak etmeleri"³ ayrıca Kur'an lafızlarındaki hazf, ispat, tahrîk, teskîn, fasl, vasl ve ibdâl⁴ gibi diğer okuma şekilleri hakkında işitmeye dayalı olarak râvîlerin ittifak ve ihtilaflarını bildiren ilimdir."⁵ şeklinde tarifler yapılmaktadır.

"Kıraat" sözcüğü Kur'an- ı Kerim'de kullanılmamakla birlikte, "tilâvet" anlamını veren fiil kalıplarında ve mastar olarak "Kur'ân" şeklinde birçok yerde geçmektedir.

¹ Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1414/1994), 1/128; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Daru'l-Hidâye, 1421/2000), 1/363; Râğîb el-İsfahânî, *Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân* (Mısır: 1961/1381), 401-402; Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffaz*, thk. Muhammed Altuncu (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1993/1414), 3/338; Ahmed b. Muhammed Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-Kirâati'l-erbe'ate aşere*, thk. Ali Muhammed Dabbâğ (Mısır: y.y., 1359/1940), 5; Muhammed Abdilazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995/1415), 36; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 12; Ali Osmân Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Nesr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1996), 29.

² Ebü'l-Hayr Şemseddin b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve müşşidü't-talibîn* (Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1420/1999), 9; Kâdî, Abdulfettâh, *el-Büdûru'z-zâhire fî'l-kirâati'l-aşri'l-mütevâtire min tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1981), 7; Zürkânî, *Menâhil*, 1/336; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraatı* (Konya: Nedve Yayınları, 1981), 73.

³ Dimyâtî, *İthâf*, 9.

⁴**el-Hazf (الحذف)**: Lügatte 'düşürmek, kaldırmak, bir şeyden bir parça kesmek ve koparmak' manasında olup Kıraat İlminde, 'bazı kelimelerden bir harfin kaldırılması' anlamında kullanılmıştır. **el-İsbât (الإثبات)**: Lügatte 'yerinde bırakmak, gerçekleştirmek ve isbât etmek' manalarındadır. Kıraat İlminde ise iskât'ın (الإسقاط) zıddı olarak kullanılmıştır. Sonunda hemze bulunan kelimelerde vakfedildiğinde, hemzenin belirli bir şekilde okunması, bunun bir örneğidir. Kıraat imamlarından Hamza ve Hişâm, "السفهاء" gibi kelimelerin sonundaki hemzeleri vakf halinde iskât (الإسقاط) ile yani bu hemzeyi iptal ederek (düşürerek) okumuşlardır. Bu iki imam dışında kalan kurrâ ise bu hemzeleri vakf halinde de olsa, tam okurlar. İşte Kıraat İlminde buna **isbât** ismi verilmektedir. **et-Tahrîk (التحريك)**: Lügatte 'kımıldatma, hareket ettirme ve depreme' anlamlarına gelir. Kıraat İlminde ise sükûnun zıddıdır. Harfi, bilinen hareketlerinin doğrultusunda okumaktır. **el-Fasl (الفصل)**: Lügatte, 'iki şeyin arasını ayırmak, uzaklaştırmak ve kesmek' manasındadır. Kıraat İlminde ise, âyetlerin birbirinden ayrıldıkları noktalar (yani bir âyetin bittiği ve diğer âyetin başladığı noktalar), onların fasledildiği yerlerdir. Bunun dışında besmeleyle okunacak sûre arasında vakfetmeye de *fasl* denilmektedir. **el-Vasl (الوصل)**: Lügatte bir şeyi bir şeye bitiştırmek, bir şeyin diğer bir şeyde nihâyet bulması anlamındadır. Faslın ve hicrânın zıddıdır. Kıraat istilâhında ise bir kelimeyi kendisinden sonra gelen kelimeye, sesi ve nefesi kesmeksizin bağlamak suretiyle okumaya denir. **el-İbdâl (الإبدال)**: Lügatte, bir şeyin yerine başkasını getirmekdir. Kıraat istilâhında ise sâkin hemzenin, harf-i med olan vav, yâ veya elif harflerine tebdîl edilmesidir. (Tanımda geçen bu kelimelerle ilgili olarak Ahmed Mahmud Hafeyân, *Eşheru'l-mustalehât fî fenni'l-edâi ve ilmi'l-kirâât* (Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001), 169, 230; Necati Tetik, *Kıraat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990) 179 vd.; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd İstilâhları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları 1997), 35 vd.; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2011), 97,317; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 12.

⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 5; Muhammed Sâlim Muhaysin, *fî Rihâbi'l-Kur'ân* (Kâhire: y.y., 1980/1400), 1/208.

Bununla birlikte “kıraat” sözcüğünün kökeni itibariyle İbranice’de, Ârâmice’de ve Tevrat’ta da yer aldığı bazı kaynaklarda geçmektedir.⁶

Kıraat farklılıkları ve okunma keyfiyeti/kıraat yedi harf ruhsatı ile gündeme gelmiş⁷, Kur’an’ı- Kerim’in mushaflaşması ve bazı merkezlere gönderilmesiyle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman zamanlarında gündemini korumuştur. Arap yazısının ilk dönemlerdeki yetersizliği ve İslam coğrafyasının gelişmesi ve çeşitli kültürlerle etkileşimiyle kıraat ihtilafları devam etmiş ve tedvînleşmenin olduğu dönemlerde âlimlerinin kıraat ilmine fazlaca yoğunlaşmasıyla birtakım eserler ortaya çıkmış, edebiyat/literatür meydana gelmiştir. İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429) sonrası kurumsallaşarak günümüze kadar intikal etmiştir. Günümüzde bu ilim daha çok lafızların edâsı şeklinde tilâvet şeklinde sürdürülmektedir. İslâmî ilimlerde özellikle fıkıh ilmi hüküm çıkarmada, tefsir ilmi ise değişik manalara ulaşma noktasında bu ilimden istifade etmektedir.⁸

Kıraat farklılıkları kavramı ile daha çok kastedilen husus Kur’an kelimelerinin ferş ve usûl açısından okunuş keyfiyetidir.⁹ Bir de bunun dışında tefsir olarak rivâyet edilen ve müdrec kıraat¹⁰ olarak değerlendirilen bir kısım daha vardır ki bu *kıraat* olarak kabul edilmemektedir.

Kelime formlarında meydana gelen ve bazen anlama da etkisi olan değişik okuyuşlar “ferş”¹¹; kelime lafızlarının daha çok fonetik kısmına giren ve anlama etkisi olmayan idğâm, imâle, taklîl ve med uygulamaları gibi hususlar da kıraat ilminde “usûl”¹² olarak nitelendirilir. Kıraat İlminin kısaca bu tarifleri alanı tanıtırken asıl bu ilmin gayesinin kıraat olarak rivâyet edilenlerin sahih olanları ile olmayanlarını ayırmak suretiyle Kur’an-ı Kerim’i korumak olduğu muhakkaktır.¹³ Bu perspektiften kıraat ilminin gayesini; “vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’ân kelimelerini ashabına nasıl okuduysa, o şekilde gelecek nesillere intikal ettirmek, yani orijinal telaffuzu muhafaza etmektir” şeklinde açıklayabiliriz. Bu ilim sayesinde Kur’an-ı Kerim önceki kutsal metinlerdeki gibi lafzî bir tahrifata uğramamış ve başlangıcından bu

⁶ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *Tuhfetü’l-erîb bimâ fî’l- Kur’an’i mine’l-ğarîb*, çev: Enes Selam (İstanbul: İşaret Yayınları, 2019), 161; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 166.

⁷ Yedi harf ile ilgili olarak bk. Hüseyin Ziyâuddin İtr, *el-Ahrufu’s-seb’a ve menziletü’l-kırâati minhâ* (Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1988/1409), 117; Abdussabûr Şahin, *el-Ahrufu’s-Seb’a*, çev. Tayyar Altıkulaç, 12:1-2-3; (Diyanet İlmî Dergi, 1973), 11 -67 -131; Hafeyân, *Eşheru’l-mustalehât*, 38-40; Karaçam, *Kur’ân’ın Nüzûlü*, 38-39; Abdurrahmân Çetin, *Kur’ân’ın İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar* (İstanbul: Ensar, 2013); Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM, 2011), 43; Demirci, *Tefsir Terimleri*, 12.

⁸ Kıraatlerin Kur’an’ın anlaşılmasına etkisi ve yorum farklılıklarına neden olması konusunda bk. Süleyman Narol, *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 47-48.

⁹ Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalehât*, 164; Fırat, *Tecvid ve Kıraat*, 46, 161, 166.

¹⁰ Demirci, *Tefsir Terimleri*, 209; Ünal, *Kıraat Farklılıkları*, 62; Fırat, *Tecvid ve Kıraat*, 168.

¹¹ Hükümü belli meselelerde geçerli olan ve tek tarz üzere olmayan vecihleri belirten bir kelimedir. Yaygınlığından dolayı ferş diye adlandırılır. Ferş’l-Hurûf veya Ferşü’s-Süver olarak da isimlendirilmiştir. Bk. Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalehât*, 164; Fırat, *Tecvid ve Kıraat*, 161.

¹² Kur’an okuyucusunun veya ravînin uyguladığı düzenli/kuralı genel kavâide verilen isimdir. İdğâm, imâle, taklîl ve med uygulamaları gibi. Bk. Fırat, *Tecvid ve Kıraat*, 46.

¹³ Recep Koyuncu, *Aşere Kâideleri (Mısır Tarîki)* (İstanbul: Çelik Yayınevi-Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları/44, 2019), 12.

zamana kadar orijinal fonetik yapısını korumuştur. Bu da Kiraat İlmi ve isnât geleneği sâyesinde olmuştur.¹⁴

Kıraatlar, Kur'ân nazımının icâzî yönden farklı vecihler ve kelimelerle ortaya çıkmış olmasının da bir ifadesidir. Bu yönden bakıldığında Arap diline olan etkisi, tartışılmaz bir gerçektir. Nitekim farklı kıraatların bu etkisi, gerek sarf-nahivde ve belagat ilminde gerekse lügatlerle alakalı çalışmalarda ele alınıp incelenen temel konulardan birisi olmuştur.¹⁵

Tefsîrle olan ilişkisi bağlamında kıraat farklılıklarının daha çok iki yönü öne çıkmaktadır. Bunlar:

a. Med, imâle, tahfif, teshîl, tahkîk, gunne, ihfâ gibi kıraat ilminin daha çok fonetik lafzî ternnümleri/usûl ve tecvîd ilmine ait ait hususlar;

b. Kelimelerde bulunan hareke değişiklikleri ve ziyadeliklerdir.

Tefsirle doğrudan bir ilişkisi olmayan ilk madde fonetik farklılıklar başta olmak üzere kıraat imamlarının ihtilafına sebep olan ve âyetlerin anlamına hiçbir etkisi bulunmayan lehçesel ve dilsel okuyuş farklılıklarıyla ilgilidir. Örnek olarak "قال" fiilinin "أُولَئِكَ، شَاءَ، الصَّالِينَ" gibi kelimelerin iki, üç, dört ya da daha fazla medle okunmasının; "ذِكْرِي، الْهُدَى، الْفَتَى" gibi kelimelerin imâle ile "zokrâ" yerine "zokrê" diye; "hudâ" yerine "hudê" şeklinde okunmasının; "هُمْ" zamirinin "عَلَيْهِمْ، إِلَيْهِمْ، بِرَبِّهِمْ" şeklinde veya "أَدْنَيْهِمْ، إِلَيْهِمْ، عَلَيْنَاهُمْ" şeklinde ya da "عَلَيْهِمْ" şeklinde okunmasının anlama hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Usûl yönünden olan bu fonetik farklılıklar yanında lehçesel nitelikteki okuyuşlarda da aynı durum söz konusudur. Mesela, "الْعُدْوَةَ" (Enfâl, 8/42) kelimesinin, "الْعُدْوَةَ" şeklinde de okunmasının; "İbrahim" kelimesinin "إِبْرَاهِيمَ/ibrâhîm" ve "إِبْرَاهِيمَ/ibrâhîme" (Bakara, 2/124) şeklinde okunmasının "hac" kelimesinin "حَجُّ/ hac" ve "حَجُّ / hicc" (Âl-i İmrân, 3/97) şeklinde okunmasının anlam üzerine bir etkisi bulunmamaktadır.¹⁶

Kelimelerde bulunan hareke değişiklikleri ve ziyadelikler ise gerek kelimelerin hareketlerinde ortaya çıksın gerek okuma farklılıklarıyla kelimelerin iskeletinde meydana gelen değişiklikler olsun anlama etki eden kıraat vecihleridir. Bakara sûresinin 159. âyetinde yer alan "نُنشِرُهَا" kelimesi, "نُنشِرُهَا" şeklinde de okunmuştur.¹⁷ "نُنشِرُهَا" kıraatıyla, "yaratmak için birbiri üzerine koyarak birleştirmek, üst üste inşa etmek"

¹⁴ Ali Öge, 18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kiraat İlmindeki Yeri (Konya: Hüner Yayınevi, 2015), 36-37.

¹⁵Bu konuda Arap aleminde yapılmış çalışmalar hayli kabardır. Örnek olarak şu çalışmalara bakılabilir: 1-Abdulâl Sâlim Ali, *Eseru'l-Kirâât fi'd-Dirâseti'n-Nahviyye* (Kâhire: Matbaatu'l-Meclisu'l-Ala, 1389/1969); 2. Abdulvehhâb Hamûde, *el-Kirâât ve'l-Lehecât* (Kâhire: Matbaatus-Saâde, 1369/1948); 3-Abdulfettâh İsmâil Kelbî, *el-İmâle fi'l-Kirâât ve'l-Lehecât*, Matbaatu Nahda, Kâhire, 1376/1968; 4-Abduh er-Râcihî, *el-Lehecât fi'l-Kirââtî'l-Kur'âniyye* (Kâhire: Matbaatu Daru'l-Meârif, 1968); 5-Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kirâât ve Eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabiyye* (Kâhire: Mektebu'l-Külliyati'l-Ezher, 1402/1982).

¹⁶ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kiraat Farklılıklarının Rolü*, 189.

¹⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kiraat*, thk. Şevki Dayf (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1400/1980), 189; Ebû Amr Osmân b. Said ed-Dânî, *Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kirââtî's-Seb'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1416), 82; İbnü'l- Cezerî, *Neşr*, 2/231.

manası; “نُنشِرُهَا” kıraatıyla ise, “diriltmek, ölüye can vermek” manası kastedilmiştir.¹⁸ Sonuçta her iki kelime de ölünün diriltilmesinin bir yönünü açıklamak suretiyle âyetin anlamına katkı sağlayarak zenginlik olmuştur.¹⁹

Anlamın farklılaşmasına başka bir örnek ise İsrâ sûresi 17/102. âyetidir. Bu âyette *قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَافِرٍ* yer alan cümle içindeki “عَلِمَ” fiili, özne yerine geçen zamirin muhatap ve mütekellim kabul edilmesine göre “عَلِمْتُمْ” ve “عَلِمْتُمْ” şeklinde iki türlü kıraat edilerek okunmuştur. Kisâ’î’nin tercihi olan *عَلِمْتُمْ* kıraatına göre âyetin anlamı, “(Musa) dedi ki: (Ey Fir’avn) bunları, ancak göklerin ve yerin Rabb’inin -benim doğruluğumu gösteren-deliller olarak insanlara indirdiğini elbette (ben yakînen) bildim. Yoksa senin beni büyülenmiş sanmanın bir anlamı yoktur) ...” şeklindedir. Cumhuriyetin “عَلِمْتُمْ” şeklindeki okuyuşlarında ise anlam, “(Musa) dedi ki: (Ey Fir’avn) bunları, ancak göklerin ve yerin Rabb’inin -benim doğruluğumu gösteren- deliller olarak insanlara indirdiğini pekala (sen) bildin...” şeklindedir.²⁰ Buna göre ilk okuyuşta Musa (a.s), Firavun’un ona karşı söylediği “sihirlenmiş ve büyülenmiş...” iftiralarına karşı, kendisinin bunun doğru olmadığını bilincinde olduğunu ve bu konuda kendisinden ve getirdiği mesajın doğruluğundan şüphe duymadığını söylemiş olmaktadır. Diğer kıraata göre ise Hz. Musa (s.a.v) Firavun’a ve onun taraftarlarına karşı, onca mucize ve âyetleri gördükten sonra nihayet kendisinin Allah’ın bir elçisi olduğunu anladıklarını ancak buna rağmen hâlâ inat ettiklerini söylemektedir.²¹

Yukardaki âyette bulunan her iki kıraat tercihi de konuya farklı zaviyelerden açıklık getirmektedir ve tek bir nassta bulunan farklı kıraatlar ile bir kıraata göre farklı anlam; diğer kıraata göre ise başka bir anlam oluşabilmektedir. Böylece muhtelif kıraatlarla âyetlerden kastedilen anlamlar tekâmül etmektedir.²²

Kıraat ilminin, gerek Kur’ân’ın genel okuyuş vecihlerini koruyarak bize kadar naklinde gerekse bu farklı okuyuşlardan çıkan muhtelif anlamlarla âyetlerin tilâvet ve tefsîrinde sağladığı faydalardan bazılarını şöylece belirtebiliriz:

1. Kur’ân-ı Kerim’de bulunan bazı lafızların telaffuz edilirken yanlış okunmasını önlemek. Bu sayede Kur’ân’ın hatasız ve lahn yapmadan okunması sağlanmış olur. Lahne düşmeden Kur’ân okumaya tecvid İlminin katkısı da unutulmamalıdır. Tecvid ilmi sayesinde gizli ve açık hatalardan dil korunur.

2. Kur’ân lafızlarının tahrif ve tağyirden (bozma-değiştirmek) korunması. Kıraat İlmi, Kur’ân-ı Kerim lafızlarının indiği gibi kalmasında ve okunmasında en büyük güvence kaynağıdır. Kıraat vecihleri olarak okunan kelimelerin hangisinin Kur’ânî olup hangisinin olmadığını ayırabilmek, bu ilmin bir konusudur. Kıraat ilmi sayesinde

¹⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an Vücûhi’l-Kırâât*, thk. Muhiddin Ramazan (B.y.: Müessesetü’r-Risâle, 1997/1418), 1:310-311; Dâni, *Teyisîr*, 162.

¹⁹ Çetin, *Kıraat*, 134.

²⁰ Mekkî, *Keşf*, 2/52-53.

²¹ Geniş açıklamalar ve örnekler için bk. Ünal, *Kıraat Farklılıkları*, 189-191.

²² Abdurrahmân Hasan Hanbeke Meydânî, *Kavâidu’d-Tedebburî’l-Emsâl li Kitabillahi Azze ve Celle* (Dimeşk: Dâru’l-Kalem, 1989/1409), 722.

Kur'ân'dan olmayan şâz okuyuşlara karşı Kur'ân'ın sıhhatli olan okuyuş şekli koruma altına alınarak bize kadar gelmiştir.²³

3. Hüküm istinbâtında ve mücmel/kapalı âyetlerin açıklanmasında katkı sunması. Abdest âyeti olarak bilinen Mâide Sûresi 6. âyetinde geçen “أَرْجُلَكُمْ” kelimesinin “أَرْجُلُكُمْ” şeklindeki nasb ve “أَرْجُلُكُمْ” şeklindeki cer kıraatı vardır. Bu iki okuyuş bize ayakları yıkama (nasb okuyuşuyla) ve ayakları meshetme (cer okuyuşuyla) şeklinde hüküm çıkarmada yardımcı olur.²⁴ Bazen de -şâz da olsa- bir kıraat vechi, hukûkî bir hükmün açıklanmasına (beyân) yardımcı olabilmektedir. Örnek olarak, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın “وَلَهُ أَخٌ وَأُخْتُ” (Nisâ, 4/12) âyetini, “مِنْ أُمَّ” eki ile okuması, kardeşlerin mirasçı olabilmeleri için aynı anneden olmaları itibariyle açıklayarak âyetteki kapalılığı gidermiştir.²⁵

Bunların dışında kıraat ilminin faydaları elbette vardır ancak bizim konumuz bu olmadığı için bu kadar bir bilgiyle iktifâ ediyor²⁶ ve kıraat ilminin tefsire olan katkısını görebilmek için Enbiyâ Sûresi ve ferşî farklılıklar açısından sûrenin tahliline geçiyoruz.

1. Enbiyâ Sûresi'ne Genel Bakış

Mekke döneminde nazil olan sûrelerden olan Enbiyâ Sûresi tertip açısından yirmi birinci, nüzûl/iniş sırası dikkate alınca yetmiş üçüncü sûredir. İbrâhim Sûresi'nden sonra, Mü'minûn Sûresi'nden önce nazil olmuştur. Abdullah b. Mes'ûd, “Benî İsrâil (İsrâ), Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûreleri, benim Mekke'de ilk öğrendiğim sûrelerdir” demiştir.²⁷ Bazı müfessirler ise 44. âyetin Medine döneminde indirildiğini söylemişlerdir. Toplam ayet sayısı 112 dir.

Enbiyâ, “nebîler” manasına gelmektedir. Bu isim sûreye içinde peygamber kıssalarına fazlaca yer vermesi sebebiyle verilmiştir.²⁸ Değişik âyetlerde olmak üzere sûrenin tamamında Hz. Süleyman, Hz. İsmail, Hz. Zekeriyya, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Lût vb. on sekiz peygamber ve kavimleriyle olan mücadeleleri anlatılmıştır.²⁹

Sûrede Allah'ın varlığı ve birliği/Tevhid inancı temel olarak vurgulanmakta Rabbimizin eş, ortak ve çocuk edinmekten münezzeh olduğu ortaya konmaktadır. Sûrede ayrıca Allah'ın insanlara peygamberleri aracılığıyla vahiy göndermesi (vahiy), bu gönderilen mesajların insanlara tebliği ve öğretilmesi için görevlendirilen/seçilen insan

²³ Ünal, *Kıraat Farklılıkları*, 16.

²⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (Tanta: D'aru's-sahabe, 1427/2007), 185; Dâni, *Kitâbu't-Teysîr*, 98; İbnü'l Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâeti'l-aşr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), 2/549; Zerkânî, *Menâhil*, 1/126; Celâleddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/199), 1/255.

²⁵ İbn Cezerî, *Neşr*, 1/28; Zürkânî, *Menâhil*, 1/125; Muhammed Sâlim Muhaysin, *Kirâât ve eseruhâ fi Ulûmi'l-Arabîyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, 1405/1984), 1/34.

²⁶ Ünal, *Kıraat Farklılıkları*, 16-17.

²⁷ Buhârî, “Tefsîr”, 21/1.

²⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâr-u İhyâ, 1420), 22/118; Ebî'l-Kâsım Mahmud b. Amr Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil* (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- Arabiyye, 1407), 3/100; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1419/1998), 2/393; Ziya Bilgiç, *114 Sûre İsimleri ve Anlamları*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.), 67.

²⁹ Emin Işık, “Enbiyâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/174.

(peygamberlik) ve genel olarak insanların vahiy karşısındaki tutumu (iman-inkâr), kıyamet alâmetleri, kıyamet halleri, öldükten sonra dirilme ve hesap verme (ahiret) gibi İslâm'ın temel meseleleri konu edinilmiştir. Allah'a iman için Allah'ın kuvvet ve kudretini gösteren delillere, Allah'ın büyüklüğüne dikkatler çekilerek kâinatın bütünlüğü ve düzeni ile Allah'ın birliği arasında bir irtibat bulunduğu vurgulanmıştır. Sorumluluk bilincinin yerleşmesi ve gelişmesi için hayat ve ölüm konuları gündeme getirilerek, hiçbir insanın ebedî olarak yaşayamayacağı dolayısıyla her insanın bu gerçek ışığında davranmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Peygamberleri yalanlayan geçmişte yaşamış inkârcı kavimlerin helâkleri, daha sonra gelenlerin ise helâk olmuş inkârcıların yurtlarını ve kalıntılarını gördükleri halde ibret almadıkları için cezalandırıldıkları anlatılmıştır. Hz. İbrâhim'in putlara tapan kavmiyle olan mücadelesi ve bazı peygamberlerin kıssaları örnek olarak anlatılmış ve sûre Hz. Muhammed'in (S.A.V.) alemlere rahmet³⁰ olarak gönderilmiş bir peygamber olduğu gerçeğini hatırlatarak sona ermiştir.

Sûre genel olarak peygamberlik konusunu ele alır. Peygamber göndermenin amacı doğrultusunda ortaya konan "Tevhid mücadelesi", "ölüm sonrası diriliş" konularının sûrede anlatılan peygamberler üzerinden okunması amaçlanmıştır. Sûrenin genel muhtevasından peygamberlerin kavimlerine tebliğ yöntemlerini üç başlıkta değerlendirebiliriz:

- 1- Bütün peygamberler, Allah'tan aldıkları emirleri ve yasakları (vahiy) insanlara aynen anlatmışlar ve ilâhi mesaja kendilerinden bir ilavede bulunmamışlardır.³¹
- 2- Bu hususta hiç kimseye/topluluğa taviz vermemişler/ayrıcalık tanımamışlar ve ilkeli bir tutum sergilemişlerdir.³²
- 3- Allah tarafından vazifelenen hiçbir peygamber ifâ ettiği bu ulvî görev karşılığında insanlardan ücret talep etmemiştir.³³

Genel olarak sûre içinde anlatılan konular büyük evrensel yasalarla ilişkilendirilerek ele alınmaktadır. Sanki âyetler iman gerçeğini kâinatta cari olan yasalarla değerlendirerek muhataba şu mesajı vermek ister: Bu evren gereksiz ve boş yere yaratılmamıştır. Yaratılışında batıla yer olmadığı gibi inanç sistemi de boş ve gereksiz değildir. Bu gerçek 16. âyete sanki gönderme yapar "*Biz yeri, göğü ve aralarındakileri oyun oynarcasına yaratmadık.*" Sûre içinde âyetler okuyucunun gözüne, gönlüne, aklına ve kalbine yönelerek onu evrenin çeşitli alanlarına sevk eder. Gök, yer, dağlar, vadiler; gece, gündüz; güneş, ay hep bu sûre içinde anlatılarak tüm bu varlıklarda egemen olan ve onların bir düzen içinde kalmalarını sağlayan yasaların birliğine ve birliğin de her şeyi yaratan ve yöneten, yarattığı bu mülkünde olduğu gibi yaratmada da eşi ve ortağı bulunmayan Allah'ın varlığına ve birliğine işaret ettiğine vurgular bulunur.

³⁰ Enbiyâ 21/107.

³¹ Hakka 69/43-47.

³² Nisâ 4/135.

³³ Şuarâ 26/109-127-145-164-180; Bilgiç, 114 Sûre, 67-68.

Her şeyin sudan yaratıldığı ve her şeyin öleceği gerçeğiyle yaratılış yasaları dikkate sunularak sûre sona erer.

Özet olarak gaflette hayat süren insanlığa güçlü ve etkili ifadelerle kıyamet ve ölüm gerçekleri anlatıldıktan sonra geçmiş milletler ve onların inkarları sebebiyle başlarına gelen belalar sûre içinde örneklendirilmiştir. Tevhid inancıyla kainattaki birliğe dikkatler yönlendiriliyor peygamberler ve ümmetleri gündem yapıyor ve sûre ilk baştaki güçlü vurgularla kıyamet ve insanların baş başa kalacakları son açıklanarak uyarılmalarıyla sona eriyor.

2. Enbiyâ Sûresi'nin Ferşî Kıraat Farklılıkları

Daha önce açıklamalarını yaptığımız gibi sûrede bulunan ferşî farklılıkları, bunları tercih eden kıraat imam ve râvîlerini³⁴ ve bu kıraatların anlama katkısını aşağıdaki inceleyeceğimiz âyetlerden görebiliriz.

³⁴ On kıraat imamı ve râvîleri şunlardır:

1- Nâfî': Ebû Ruveym Nâfî' b. Abdurrahman b. Nuaym El-Leysî (ö. 169/785)
Medine kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a- Kâlûn: Ebû Musâ İsâ b. Minâ b. Verdân (ö. 220/ 835)

b- Verş: Ebû Sâid Osman b. Sâid b. Abdullâh el-Mısrî (ö. 197/ 812)

2- İbn Kesîr: Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (ö. 120/ 738)

Mekke kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a- el- Bezzî: Ebû'l- Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdullâh el-Bezzî (ö. 250/ 864)

b- Kunbül: Ebû Ömer Muhammed b. Abdurrahman el- Mahzûmî (ö. 291/ 904)

3- Ebû Amr: Ebû Amr Zebân b. Alâ b. Ammâr el- Mâzinî el- Basrî (ö. 154/ 771)

Basra kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a- ed-Dûrî: Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed- Dûrî (ö. 248/ 862)

b- es-Sûsî: Ebû Şuayb Salih b. Ziyâd b. Abdullah es-Sûsî (ö. 261/ 874)

4-İbn Âmir: Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el- Yahsûbî (ö. 118/ 736)

Şam kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a- Hişâm: Ebû'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed- Dimeşkî (ö. 245/ 859)

b- İbn Zekvân: Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed- Dimeşkî (ö. 242/857)

5- Âsım: Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el Kûfî (ö. 127/ 745)

Kûfe kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a- Ebû Bekir Şu'be: Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el- Kûfî (ö. 193/ 809)

b- Hafs: Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. El-Muğîre el- Esedî (ö. 180/ 796)

6- Hamze: Ebû Umâre Hamzetü'bnü Habîb b. Umâre ez-Zeyyât el- Kûfî (ö. 156/ 773)

Kûfe kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a-Halef: Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el- Esedî (ö. 229/ 844)

b- Hallâd: Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî (220/835)

7- Kisâî: Ebû'l-Hasen Ali b. Hamze b. Abdullah el- Kisâî (ö. 189/ 805)

Kûfe kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a- Ebû'l Hâris: Ebû'l-Hâris leys b. Hâlid el- Bağdâdî (ö. 240/ 854)

b-ed-Dûrî: Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed- Dûrî (ö. 248/ 862)

8-Ebû Ca'fer: Ebû Ca'fer Yezîd b. El Ka'ka' el- mahzûmî el- Medenî (ö. 130/ 748)

Medine kıraat imamıdır.

Râvîleri:

2.1. 4. Âyet

قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“(Peygamber) dedi ki: Rabbim, yerde ve gökte (söylenmiş) her sözü bilir. O, hakkıyla işiten ve bilendir.”

Bu âyette geçen قَالَ رَبِّي kelimesi yukarıda verilen meâlde olduğu gibi peygamberin sözünün nakli şeklinde “Peygamber dedi ki” anlamında Hamza, Kisâi ve Hafs tarafından tilâvet edilmişken aynı kelime emir kipi olarak “Ey Peygamber de ki” anlamında diğer kıraat imamları tarafından rivâyet edilmiştir.³⁵

Kurtubî (ö. 671/1272) bu âyetteki kıraat farklılıklarıyla ilgili olarak “Yani gökte ve yerde söylenenlerden hiçbir şey O’na gizli kalmaz ve saklı kalmaz. Kûfelilerin Mushaflarında قَالَ رَبِّي / Rabbim dedi” şeklinde olup bununda peygamberimizin nakli şeklinde “Rabbim söylenen her sözü bilir dedi” demektir şeklinde bir açıklama yapmıştır.” Ayrıca emir kipiyle olan kıraatin daha uygun ve daha güzel olduğunu da belirtmiştir. Âyetin gelişine bakılınca 3. Âyette müşriklerin kendi aralarında söylemiş oldukları sözü Allah’ın peygambere vahy etmesi ve onlara söylemesini/haber vermesini emretmesi anlamında “de/söyle (قُلْ)” şeklindeki kıraat daha uygun görülmüştür.³⁶

2.2. 7. Âyet

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz kişilerden erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Şayet bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz.”

نُوحِي lafzının bu okuyuşu sadece Hafs’a aittir.³⁷ Bu tarz okuyuşta anlam “Allah’ın peygamberleri bilgilendirmesi/vahy etmesi” şeklindedir. Diğer kıraat imamları ise fiili gaib sîgasıyla ve meçhul kipte okuyarak anlamın “ona vahyedildi” şekline dönüşmesini sağlamışlardır. Şüphesiz her iki okuyuşun da Kur’an-ı Kerim’de başka âyetlerden delili

a- İshâ b. Verdân: Ebû'l-Hâris İshâ b. Verdân el- Medenî (ö. 160/ 776)

b- Süleymân b. Cemmâz: Ebû'r-Rabî Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez- Zührî (ö. 170/ 786)

9- Ya'kûb: Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd el- Hadramî (ö. 205/ 821)

Râvîleri:

a- Ruveys: Ebû Abdullah Muhammed b. El- Mütevekkil b. Abdurrahman el- Lü'lüi el- Basrî (ö. 238/ 852)

b- Ravh: Ebû'l-Hasen Ravh b. Abdülmü'min el- Hüzeli el- Basrî (ö. 235/ 849)

10-Halefü'l-Âşîr: Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el- Esedî (ö. 229/ 844)

Kûfe kıraat imamıdır.

Râvîleri:

a-İshâk: Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Osman el- Verrâk el- Mervezî el- Bağdâdî (ö. 286/ 889)

b- İdrîs: Ebû'l-Hasen İdrîs b. Abdülkerîm el- Haddâd el- Bağdâdî (ö. 292/ 905)

³⁵İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, 314; Dâni, Ebû Amr, *et-Teyisîr*, 368; İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr fî kirââtî'l-aşr* (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), 2/598; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l- Beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şakir (B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 18/411; Abdulfettah Palûvî, *Zübdetü'l-irfân* (İstanbul: Hilal Yayınları, ts.), 93.

³⁶ Ebû Abdullah Muhammed Kurtubî, *el- Câmi 'li ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kâtib, 1387/1967), 11/270.

³⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü'seb'a*, 314; Dâni, *Teyisîr*, 368; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/598; Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 93.

vardır. Birinci okuyuş Nisâ Sûresi 163. âyete ikinci okuyuş da Hûd Sûresi 36. âyete göre okunmuştur.³⁸

Kurtubî bu âyeti tefsire başlarken âyetin başına “Kendilerine vahyedilen erkekler” anlamına gelen Nafi’ kıraatini yazmıştır.³⁹

2.3. 30. Âyet

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“İnkâr edenler, göklerle yer bitişik bir halde iken bizim, onları birbirinden kopardığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?”

Bu âyette ibn Kesîr sadece *أَوَلَمْ يَرَ* lafzını vavsız diğerleri bu şekilde okumuşlardır.⁴⁰ İbn Kesîr’in bu tercihinde dayandığı noktalardan birinin kıraatı kabul şartlarından olan “mushafa uygunluk” ile ilgili olabileceği düşünülmelidir.⁴¹ Zira Mekke Mushafında kelime vavsız yazılmıştır.

2.4. 45. Âyet

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ

“De ki: Ben, sadece, vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat, sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar.”

Bu âyette muhatabı Peygamberimiz kabul eden İbn Âmir fiili if’âl babından ve *الصُّمُّ* kelimesini nasb olarak okumuştur.⁴² Bu durumda anlam “Şüphesiz ki Ey Muhammed sen, sağırlara çağrıyı işittiremezsin” şeklinde olur. Diğer kıraat imamlarının tercihinde göre ise anlam “sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağrıyı duymazlar” şeklinde olur.

2.5. 47. Âyet

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ

“Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş,) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz.”

مِثْقَال lafzını Nâfi ve Ebû Ca’fer merfû olarak okumuşlardır.⁴³ Bu tarz okuyuşta *كَانَ* tam fiil olarak kabul edilmiş olur dolayısıyla habere ihtiyacı kalmaz⁴⁴ ve Âyetin anlamı ise “Kula hardal tanesi kadar bile olsa biz ona zulmetmeyiz” şeklinde olur.⁴⁵

³⁸ Ebü Zür’a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele, *Hucetü'l-Kırâât*, thk. Said el-Afgânî (Suriye: Dâru’r-Risâle, ts.), 466.

³⁹ Kurtubî, *el-Cami’*, 11/272.

⁴⁰ İbn Muhaysın, Humeyd ve Şibl b. Abbâd da aynı şekilde vavsız olarak okumuşlardır. Mekke mushafında bu şekilde yazıldığı rivayet edilmiştir. Anlam ise “Görmedi mi/bilmedi mi?” şeklindedir. (Kurtubî, *el-Cami’*, 11/282.)

⁴¹ Kıraatın kabul şartları şunlardır: a. Senedi sahîh olmak, b. Arapça’ya muvafık bulunmak, c. Resm-i hatta takdîren de olsa mutabık bulunmak (İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 1/9)

⁴² İbn Mücâhid, *Kitâbü’seb’a*, 315; Dâni, *Teyisîr*, 368; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/598; Palûvî, *Zübdetü’l-irfân*, 94.

⁴³ İbn Mücâhid, *Kitâbü’seb’a*, 315; Dâni, *Teyisîr*, 369; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/598.

2.6. 58. Âyet

فَجَعَلَهُمْ جُدَادًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ

“Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.”

Jûdâd kelimesindeki جُ cîm harfi ötreli ve esre hareke ile okunmuştur.⁴⁶ Ötre hareke ile okuyuş daha fasîh olup⁴⁷ anlamda bir değişiklik yoktur.⁴⁸

2.7. 80. Âyet

وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ

“Ona, savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?”

Bu âyette geçen “لِتُحْصِنَكُمْ” kelimesinin üç farklı kıraatı vardır:

İbn Âmir, Hafs ve Ebû Ca’fer yukardaki gibi okumuşlardır bu durumda anlamda değişiklik olmaz.

Ebû Bekir Şu’be ise nefis-i mütekellim sîgasıyla okumuş⁴⁹ ve anlamda da “biz sizi koruyalım” şeklinde bir değişiklik olmuştur.⁵⁰

Diğer kıraat imamları ise fiili gaib sîgasıyla okumuşlardır.⁵¹ Bu durumda fâil “Allah, Hz. Dâvûd veya “لُيُوسِ” kelimesi olur. Anlam ise “Allah sizi korusun diye” şekline dönüşür.⁵²

2.8. 88. Âyet

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنَجِّي الْمُؤْمِنِينَ

“Bunun üzerine onun duasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.”

نُجِّي kelimesini İbn Âmir ve Ebû Bekir Şu’be tek nûn harfi ve cîm harfini şeddeli olarak almışlar diğer kıraat imamları ise yukarıdaki gibi okumuşlardır.⁵³ Birinci okuyuşta anlam “işte mü’minler böyle bir kurtuluş ile kurtulmuşlardır” şeklindeyken, ikinci okuyuşta “biz kurtardık” şeklindedir.⁵⁴

⁴⁴ Kurtubî, *el- Câmi’*, 11/293-294.

⁴⁵ Hüseyin b. Mes’ûd Beğavî, *Meâlimü’t-Tenzîl*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâr-u İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420), 3/287; İbn Zencele, *Hucetü’l-Kirâât*, 467.

⁴⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü’seb’a*, 315; Dâni, *Teysîr*, 369; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/598; Palûvî, *Zübde*, 93.

⁴⁷ Kurtubî, *el- Cami’*, 11/296.

⁴⁸ İbn Zencele, *Hucetü’l-Kirâât*, 468.

⁴⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’seb’a*, 316; Dâni, *Teysîr*, 369; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/598; Palûvî, *Zübde*, 94.

⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 22/168.

⁵¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü’seb’a*, 316; Dâni, *Teysîr*, 369; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/598; Palûvî, *Zübde*, 94.

⁵² İbn Zencele, *Hucetü’l-Kirâât*, 469.

⁵³ İbn Mücâhid, *Kitâbü’seb’a*, 316; Dâni, *Teysîr*, 369; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, 2/598; Palûvî, *Zübde*, 94.

⁵⁴ Kurtubî, *el- Cami’*, 11/334.

2.9. 96. Âyet

حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ

“Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc (sedleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman;”

فُتِحَتْ kelimesi şeddeli olarak da İbn Âmir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb tarafından kıraat edilmiştir.⁵⁵ Bu durumda manada bir çoğalma söz konusudur. Zira te'îl babında böyle bir teksîr anlamı vardır. Bu durumda anlam “defalarca açılmak” şeklinde anlaşılır.⁵⁶

2.10. 104. Âyet

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْهَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ

“(Düşün o) günü ki, yazılı kâğıtların tomarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz. Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar o hale getiririz. (Bu) üzerimize aldığımız bir vaad oldu. Biz, (vâdettiğimizi) yaparız.”

Ebû Ca'fer السَّمَاءَ نَطْوِي fiili mechûl ve السَّمَاءَ kelimesini de merfû olarak okumuştur.⁵⁷ Anlam ise “o günde gök katlanacaktır” şeklinde olur. Diğer kıraat imamları نَطْوِي السَّمَاءَ şeklinde tercih etmişlerdir. لِلْكُتُبِ kelimesini Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Bekir Şu'be, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb müfred şekilde diğerleri ise çoğul olarak okumuşlardır.⁵⁸

2.11. 112. Âyet

قَالَ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ

“(Muhammed:) Rabbim! (Onlar hakkında) adaletinle hükmünü ver. Bizim Rabbimiz Rahmân'dır. Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umulandır, dedi.”

Hafs bu âyetteki قَالَ kelimesini mazi fiil olarak diğer kıraat imamları ise emir kipiyle okumuşlardır.⁵⁹ Emir kipiyle okuyuşta anlam “Ey Habîbim de ki” şeklinde olur.⁶⁰

SONUÇ

Kıraat ilmini sadece Kur'an kelimelerindeki lafzî terennümler olarak değerlendirmemek gerekir. Öncelikle lafzın korunmasına yoğunlaşan bu ilim aynı zamanda lafzın içerdiği anlamı muhafazayı da sağlamıştır. Bu anlam koruması hem fıkıh ilminde hüküm vermede hem tefsir ilminde anlamın zenginleşmesinde ilim adamlarına imkân sunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in tertip sırasına göre 21. Sûresi olan Enbiyâ Sûresi kıraat ilminin ferşî farklılıklarını yansıtan örneklere sahiptir. Bu farklılıklar anlama zenginlik katmış ve anlamın genişlemesini sağlamıştır. Bu açıdan makalemiz kıraat tefsir ilişkisini

⁵⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü'seb'a*, 316; Dâni, *Teyisîr*, 370; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/599; Palûvî, *Zübde*, 94.

⁵⁶ Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, 3/316; İbn Zencele, *Huccetü'l-Kirâât*, 470.

⁵⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü'seb'a*, 317; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/599; Palûvî, *Zübde*, 94.

⁵⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü'seb'a*, 317; Dâni, *Teyisîr*, 370; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/599.

⁵⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü'seb'a*, 317; Dâni, *Teyisîr*, 370; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/599; Palûvî, *Zübde*, 95.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Cami'*, 11/351.

yansıtması açısından önemlidir. Kıraat ilminin İslamî ilimlere özellikle tefsir ilmine katkısının görülmesini sağlamıştır.

Enbiyâ Sûresinde bulunan kıraat farklılıkları 11 âyette ele alınarak işlenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz usûl açısından kıraat ilminin pek çok örneğini bu sûrede görmek de mümkündür. Ancak konu ferşî farklılıklarla sınırlandırıldığı için bu kıraat örneklerine yer verilmemiştir.

Kıraat farklılıkları sadece ilgili âyetteki tercihler olarak alınırsa kıraat anlam ve tefsir ilişkisi tam olarak ortaya çıkmaz. Enbiyâ Sûresi 21/4. âyette bu durum net olarak görülmüştür. 3. âyetteki “müşriklerin kendi aralarındaki konuşmaları/fısıldaşmaları” dikkate alınmadığında 4. âyetteki fiilin *mazi* ya da *emir* sigasıyla okunmasının tam olarak anlaşılması mümkün olmayacaktır. Bu açıdan kıraat farklılıkları sadece kelime yapıları şeklinde değerlendirilmemelidir. Âyetin siyak ve sibakını da değerlendirmeye alarak tefsire yansıtılmalıdır. Bu sayede kıraat ilminin İslamî ilimlere özellikle de tefsire katkısı vurgulanmış olur.

KAYNAKÇA

- Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd. *Meâlimü't-Tenzil*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Bilgiç, Ziya. *114 Sûre İsimleri ve Anlamları*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, ts.
- Çetin, Abdurrahmân. *Kur'ân'ın İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar, 3. Basım, 2013.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM, 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Said. *Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1416.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Said. *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'*. Kahire: y.y., 1429/2008.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 2011.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed. *İthâfu Fudlâi'l-Beser bi'l-Kirâati'l-Arbe'ate Aşere*. thk. Ali Muhammed Dabbâğ. Mısır: y.y., 1359/1940.
- Endülüsi, Ebû Hayyan. *Tuhfetü'l-erîb bimâ fi'l- Kur'an'i mine'l-ğarîb*. Çev. Enes Selam. İstanbul: İşaret Yayınları, 2019.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018.
- Hafeyân, Ahmed Mahmud. *Eşheru'l-mutalehât fi fenni'l-edâi ve ilmi'l-kıraât*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Işık, Emin. “Enbiyâ Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Itr, Hüseyin Ziyaüddîn. *el-Ahrufu's-Seb'a ve Menziletu'l-Kirâati minhâ*. B.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1988/1409.
- İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Daru's-Sadr, 3. Baskı, 1414/1994.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed. *Kitâbü's-Sebati fi'l-kirâât*. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 1428/2007.
- İbn Zencele, Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed. *Hucetü'l-Kirâât*. thk. Said el-Afgânî. Suriye: Dâru'r-Risâle, ts.
- İbnü'l- Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed. *en-Neşr fi kirâati'l-aşr*. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.
- İbnü'l- Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed. *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-talibîn*. Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed Râğib. *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*. Mısır: y.y., 1961/1381.
- Kâdî, Abdulfettâh. *el-Büdûru'z-Zâhire fi'l-Kirâati'l-Aşri'l-Mütevâtire min Tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1402/1981.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*. Konya: Nedve Yayınları, 1981.
- Komşyon. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.
- Koyuncu, Recep. *Aşere Kâideleri (Mısır Tarîki)*. İstanbul: Çelik Yayınevi-Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları/44, 2019.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed. *el- Câmî' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kâtib, 1387/1967.

- Mekkî, Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Keşf an Vücûhi'l-Kırâât*, thk. Muhiddin Ramazan. Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Meydânî, Abdurrahmân Hasan Hanbeke. *Kavâidu'd-Tedebburî'l-Emsâl li Kitabillahi Azze ve Celle*. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1989/1409.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *fî Rihâbi'l-Kur'ân*, Kâhire: y.y., 1980/1400.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *Kırâât ve Eseruhâ fî Ulûmi'l-Arabîyye*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, 1405/1984.
- Narol, Süleyman. *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Tefsîru'n-Nesefî*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1419/1998.
- Öge, Ali. *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*. Konya: Hüner yayınevi, 2015.
- Palûvî, Abdulfettah. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Hilal Yayınları, ts.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtîhu'l-Gayb*. Beyrut: Dâr-u İhyâ, 3. Basım, 1420.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf. *Umdetu'l-Huffaz*. thk. Muhammed Altuncu. Beyrut: Alemlü'l-Kutub, 1993/1414.
- Suyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1414/199.
- Şahin, Abdussabûr. "el-Ahrufu's-Seb'a". çev. Tayyar Altıkulaç. *12/1-2-3. Diyanet İlmi Dergi*. 1973.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Şakir. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd İstılâhları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1997.
- Tetik, Necati. *Kıraat İlminin Ta'limi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Yüksel, Ali Osmân. *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1996.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcu'l-Arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Kuveyt: Daru'l-Hidâye, 1421/2000.
- Zemahşerî, Ebî'l-Kâsım Mahmud b. Amr. *el-Keşşâf an Hakâik Gavâmizi't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabîyye, 3. Basım, 1407.
- Zürkânî, Muhammed Abdilazîm. *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995/1415.